

УДК 94: 329.7 (477.7) "19"

Є. П. Назарова

Запорізький національний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОАЛЕЙ-ЦІОН НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Проаналізовано процес становлення місцевих організацій Поалей-Ціон на Півдні України на початку ХХ ст. Висвітлено основні тенденції розвитку цієї суспільно-політичної сили у регіоні. Охарактеризовано політичну діяльність членів Поалей-Ціон на території Півдня України початку ХХ ст.

Ключові слова: рух, партія, революція, агітація.

Проанализирован процесс создания местных организаций Поалей-Цион на Юге Украины в начале ХХ в. Описаны основные тенденции развития этой общественно-политической силы в регионе. Охарактеризована политическая деятельность членов Поалей-Цион на территории Юга Украины начала ХХ в.

Ключевые слова: движение, партия, революция, агитация.

The process to establish of local organizations of Poaley-Sion in the South of Ukraine at the beginning of the 20th century has been analyzed. The main trends of developing of this force in the region have been described. The political activity of Poaley-Sion on the territory of the South of Ukraine at the beginning of the 20th century have been characterized.

Key words: a movement, a political party, a revolution, an agitation.

На початку ХХ ст. Південь був одним з найбільш строкатих за своїм національним складом регіоном України. Напередодні Першої світової війни українці були найчисленнішою етнічною групою Півдня (56,7 % від загальної кількості населення регіону на 1914 р.). Другою за чисельністю групою були росіяни (21,2 %). А третє місце за чисельністю у складі населення регіону займали євреї (7,4 %) [30, с. 20]. Євреї були другою за чисельністю групою населення міст Півдня. Серед міст регіону численними були єврейські громади Одеси, Катеринослава, Миколаєва, Олександрівська, Херсона [10, с. 232]. Так, на 1897 р. серед населення Одеси євреїв було 35,1%, Катеринослава – 35 %, Херсона – 30 % [23, с. 124].

Єврейське населення Півдня України брало активну участь у суспільно-політичному житті регіону, де діяли різноманітні єврейські політичні сили. Зокрема, на Півдні України вели активну політичну роботу члени партії Поалей-Ціон, діяльність якої у регіоні на початку ХХ ст. залишається значною мірою поза увагою дослідників.

Історія Поалей-Ціон на Півдні України аналізувалася як у роботах, присвячених єврейському національному рухові в Російській імперії на початку ХХ ст., так і в окремих дослідженнях політичної історії Півдня України. Діяльність цієї політичної партії у регіоні частково висвітлена в узагальнюючому дослідженні Н. Бухбиндера, в рамках якого проаналізовано єврейський робітничий рух початку ХХ ст. [2]. Окремі питання історії південноукраїнських організацій Поалей-Ціон висвітлили у своїх нарисах з історії цієї політичної сили С. Ківін і Б. Борохов [1; 15]. Історії цієї єврейської партії на Півдні України торкався О. Найман, аналізуючи діяльність єврейських суспільно-політичних сил в Україні на початку ХХ ст. [20]. В. Корольов, досліджуючи політичні партії Таврійської губернії початку ХХ ст., висвітлює і питання діяльності Поалей-Ціон [16–18]. Проблеми політичної роботи цієї партії у Криму торкався і О. Найман, досліджуючи місце-

ві осередки єврейських партій на початку ХХ ст. [21]. Таким чином, на сьогодні відсутнє окреме спеціальне дослідження Поалей-Ціон на Півдні України початку ХХ ст.

Метою нашої статті є аналіз основних напрямів діяльності Поалей-Ціон у південноукраїнському регіоні у період 1900 р. – лютий 1917 р. Під Півднем України ми розуміємо масив земель, який до 1917 р. включав Катеринославську, Херсонську і Таврійську губернії (з Кримом).

Слід зазначити, що партія Поалей-Ціон виникла як рух Поалей-Ціон («Трудящі Сіону») у складі Всесвітньої сіоністської організації [20, с. 39]. Партосередки спочатку не були пов'язані між собою, маючи різні програми та напрями роботи. Внаслідок кропіткої організаційної роботи поступово виникли порайонні центри: у Катеринославі, а пізніше в Одесі [2, с. 342; 14, с. 103]. Так, у 1900–1901 рр. у Катеринославі під впливом агітації Б. Борохова і публіциста Шимойні (Ш. Добіна) утворився перший осередок Поалей-Ціон майже із 100 чол. [19, с. 202]. Протягом 1901–1902 рр. виникла організація Поалей-Ціон у Одесі. А в 1904 р. партійці вже видавали свою газету у місті «Сионистская рабочая хроника» [1, с. 6–7].

У Криму перша організація Поалей-Ціон, що була підлегла центру партії у Катеринославі, створена у Сімферополі на початку 1901 р. У квітні 1905 р. парторганізації Таврійської губернії об'єдналися у Кримський союз Поалей-Ціон [20, с. 39; 17, с. 12]. А в 1906–1907 рр. у губернії велася агітаційна робота партій, зокрема шляхом поширення журналу Кримського союзу Поалей-Ціон «Молот», який видавався в типографії В. Сапіро [5, л. 1].

Всередині політичної сили існувало кілька течій. У 1904 р. прихильники ідеї створення єврейської держави на території Уганди об'єдналися на з'їзді в Одесі і створили Сіоністсько-соціалістичну робітничу партію (далі – ССРП) [2, с. 343; 1, с. 8]. Внаслідок внутріпартійного розколу осередки нової партії утворилися у Катеринославі, Верхньодніпровську на Катеринославщині, Миколаєві, Єлисаветграді на Херсонщині [2, с. 345]. У період російської революції 1905–1907 рр. сіоністи-соціалісти діяли в Одесі [22], Херсоні, Сімферополі [12] і Великому Токмаці (Таврійська губ.) [32; 4, л. 24, 26, 28].

У 1905 р. учасники руху Поалей-Ціон на конференції в Цюриху утворили партію Поалей-Ціон, всередині якої існувала течія прихильників ідеї єврейської національно-територіальної автономії (Сейму). Останні залишили Поалей-Ціон після партконференції 1905 р. у Бердичеві і створили Єврейську соціалістичну робітничу партію (далі – СЕРП) [1, с. 8]. На думку серповців, Росія мала стати федерацією, де кожна нація створила б свій «сейм», що вирішував усі внутрішні проблеми народу [14, с. 99].

Після виходу сеймовців з Поалей-Ціон, партійці на чолі з Б. Бороховим у лютому 1906 р. скликали Всеросійську конференцію Поалей-Ціон в Полтаві, де затвердили назву своєї партії – Єврейська соціал-демократична робітнича партія Поалей-Ціон [1, с. 8]. Її програмові засади були розроблені наприкінці 1906 р. на конференціях у Сімферополі і Константинограді [15, с. 36]. Одним з основних лозунгів Поалей-Ціон стала вимога територіальної автономії для євреїв на демократичних засадах у Палестині [24, с. 462].

Внутріпартійний розкол зачепив і місцеві осередки Поалей-Ціон. 1906 р. парторганізація Бердянська розпалася на групу сеймовців і їх противників [11]. Схожі процеси відбулися у Мелітополі і Сімферополі [21, с. 39]. Після розколу 1906 р. організація Сімферополя, що мала функції районного комітету партії, була дуже дезорганізована, хоч і зберегла більшість своїх членів [29, л. 61]. У регіоні відбувався активний процес формування парторганізацій СЕРП. Так, наприкінці 1905 р. осередки СЕРП діяли в Сімферополі, Феодосії, Севастополі, Мелітополі, Євпаторії і Керчі Таврійської губернії [16, с. 10; 13, с. 73]. А у 1906 р. гуртки й організації СЕРП Таврії утворили губернську організацію з комітетом у Сімферополі (голова Л. Абрам) [17, с. 16].

Стосунки між СЕРП і Поалей-Ціон були досить складними. Так, у Севастополі члени Поалей-Ціон після розколу не могли поділити спільне майно з сеймовцями, які відмовилися вести переговори з ними, бо не вважали Поалей-Ціон ані організацією, ані партією [29, л. 61 об.].

Інакше склалися відносини Поалей-Ціон з іншими соціалістичними партіями, організації яких діяли у південноукраїнському регіоні. Поалей-ціоністам у 1906–1907 рр. у Криму вдалося налагодити контакти з російськими соціалістами і Бундом. Так, 1906 р. в Ялті члени Поалей-Ціон проводили читання рефератів. Опонентами під час реферату «Філософія єврейської історії» стали місцеві еседеки і есери. В Керчі партійці організували дискусію з Бундом про національне питання [29, л. 61 об.].

Початок реакції призвів до певного згасання активності місцевих організацій Поалей-Ціон, але в кінці 1909 р. частково поживилася робота тимчасового південно-західного Бюро Поалей-Ціон в Одесі. Основна увага приділялась організаційній роботі. Було налагоджено зв'язки з парторганізаціями і окремими партійцями в Акермані, Кам'янець-Подільському, Кишиневі, Пінську, Полтаві, Сімферополі, Відні тощо. До тимчасового органу входили І., М., Л. і Р. Розенберг, А. Аронов (голова) і Ф. Менчковський, який на запрошення читав реферати в інших містах, сприяючи цим налагодженню партконтактів. На початку 1909 р. члени Поалей-Ціон створили три гуртки з читання партлітератури в Акермані, де працювали лекторами. Взимку 1909–1910 рр. робота партії у регіоні послабилася [26, л. 8, 13, 101; 25, л. 2, 62 об., 78, 101, 194]. Ймовірно, в 1910–1911 рр. в Одесі, Акермані, Сімферополі діяли партосередки чи жили партійці, бо у цей час орган Поалей-Ціон «Информационный Листок» отримував кошти з Півдня України лише з цих міст [26, л. 5; 31, л. 17, 18]. Отже, у роки реакції розпочинається поступове згасання Поалей-Ціон як політичного руху.

1913 р. у Катеринославі діяв гурток осіб, близьких за поглядами до Поалей-Ціон, які вели агітаційну роботу серед місцевого єврейського заводського пролетаріату. Членами гуртка були студент Майзон, учитель Абрам, екстерн Хаїм та ін. [27, л. 3]. Партгрупа з 25 осіб діяла у місті і напередодні Першої світової війни [3, с. 121]. В жовтні 1913 р., за даними поліції, в Маріуполі Катеринославщини також існувала парторганізація Поалей-Ціон [27, л. 115]. А у Таврії на початку 1914 р. поліція не виявила діяльності єврейських соціалістів, окремі представники єврейської молоді збирали кошти для Поалей-Ціон [9, л. 67]. За даними місцевої поліції, у січні 1914 р. у Севастополі жили партійці, що фінансово підтримували партію і листувалися з колегами у Сімферополі і Керчі [28, л. 4].

У роки світової війни Поалей-Ціон не проявляла активності в регіоні. Деякі партійці мешкали на Катеринославщині. В травні 1915 р. поліція під час ліквідації Варшавського комітету Поалей-Ціон знайшла листування з С. Штримерамн і Х. Кацом, які жили у Катеринославській губернії [28, л. 104]. В 1915 р. на Херсонщині теж мешкали окремі партійці [7, л. 1; 6, л. 1–23]. За відомим херсонським діячем Поалей-Ціон А. Речицьким поліція вела постійне стеження, але не виявила протиправних дій [8, л. 27].

Таким чином, на початку ХХ ст. у південноукраїнському регіоні з окремих розрізнених груп і гуртків сформувалася мережа організацій Поалей-Ціон. У середині цієї політичної сили існувало кілька ідейних течій. Внаслідок внутріпартійних протиріч, які торкнулися і південноукраїнських організацій Поалей-Ціон, виникли ССРП і СЕРП, осередки яких також були представлені на Півдні України. Пік активності Поалей-Ціон припадає на період революції 1905–1907 рр. У постреволуційний період політична робота партії у регіоні поступово сходить нанівець і практично повністю припиняється у роки Першої світової війни. Основними напрямками роботи членів Поалей-Ціон на Півдні початку ХХ ст. були організаційний, агітаційно-пропагандистський і видавничий.

Бібліографічні посилання

1. **Борохов Б.** К истории Поалей-ционизма / Б. Борохов // Из истории партии. – Вып. 1. – М., 1924. – С. 5–19.
2. **Бухбиндер Н. А.** История еврейского рабочего движения в России. По неизданным архивным материалам / Н. А. Бухбиндер. – Л., 1925.
3. **Быстряков А. Г.** Очерки истории сионистского движения в Екатеринославе / А. Г. Быстряков. – Д., 2008.
4. Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). – Ф. 102, Особый отдел, оп. 1906 г., д. 20, ч. 13.
5. ГАРФ. – Ф. 102, Особый отдел, оп. 1912 г., д. 55, ч. 75 л. Б.
6. ГАРФ. – Ф. 102, Особый отдел, оп. 1915 г., д. 22, ч. 8 л. В.
7. ГАРФ. – Ф. 102, Особый отдел, оп. 1915 г., д. 22, ч. 89 л. В.
8. ГАРФ. – Ф. 102, Особый отдел, оп. 1915 г., д. 167, ч. 89.
9. ГАРФ. – Ф. 270, оп. 1, д. 61.
10. **Гриневиц Е.** Херсонская губерния на страницах еврейской периодической печати (конец XIX – нач. XX вв.) / Е. Гриневиц // Восьмі Запорізькі єврейські читання. – Запоріжжя, 2004. – С. 224–231.
11. Еврейская рабочая хроника (Полтава). – 1906. – 23 апреля.
12. Еврейский голос (Одесса). – 1906. – 8 декабря.
13. **Евсеев Е. С.** Из истории сионизма в царской России / Е. С. Евсеев // Вопросы истории. – 1973. – № 5. – С. 59–78.
14. Єврейські політичні партії і рухи в Україні в кінці XIX – XX століття. Документи і матеріали. – К., 2002. – 280 с.
15. **Кивин С.** У колыбели партии / С. Кивин // Из истории партии. – Вып. 1. – М., 1924. – С. 20–38.
16. **Королев В. И.** Бунт на коленях (Политические партии в Таврической губернии 1905–1907 гг.) / В. И. Королев. – Симферополь, 1993.
17. **Королев В. И.** Возникновение политических партий в Таврической губернии / В. И. Королев. – Симферополь, 1993.
18. **Королев В. И.** Крым и Северная Таврия в 1907–1917 гг. Страницы политической истории / В. И. Королев. – Симферополь, 1995.
19. **Маор И.** Сионистское движение в России (авторизированный сокращенный перевод с иврита) / И. Маор. – Иерусалим, 1977.
20. **Найман О.** Формування ідейно-політичних засад єврейських партій та угруповань України на початку XX століття / О. Найман // Відродження. Часопис з питань культури та освіти нац. меншин України. – 1998. – № 6. – С. 39–44.
21. **Найман О.** Єврейські партії в Криму на початку XX століття / О. Найман // Запорож. єврейские чтения. – Вып. 3. – Запорожье, 1999. – С. 38–41.
22. Одесские новости (Одесса). – 1906. – 28 октября.
23. **Погребінська І. М.** Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / І. М. Погребінська // Український істор. журнал. – 1996. – № 4. – С. 124–132.
24. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. – М., 1996.
25. Российский государственный архив общественно-политической истории (далее – РГАОПИ), Ф. 272, Оп. 1, д. 552.
26. РГАОПИ. – Ф. 272, оп. 1, д. 553.
27. РГАОПИ. – Ф. 272, оп. 1, д. 555.
28. РГАОПИ. – Ф. 272, оп. 1, д. 557.
29. РГАОПИ. – Ф. 272, оп. 1, д. 595.
30. **Турченко Г. Ф.** Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.) / Г. Ф. Турченко. – Запоріжжя, 2005.
31. Центральний державний історичний архів у м. Києві. – Ф. 268, оп. 2, спр. 122.
32. Юг (Херсон). – 1905. – 20 ноября.

Надійшла до редколегії: 03.12.2012